

zása, de az Írás mindenekelőtt! S megtalálható megfelelő előkészítés, még inkább komoly missziói munka után a módja e kérdés rendezésének. Helyezzük jogaiba Isten teremtő gondolatai szerint a házasság intézményét s akkor éppen nincs szükség arra, hogy erőteljen — s még hozzá írásellenes — esküvel kelljen támogatnunk, komolytalanná téve eljárásunkat az újraesketésekkel!

4. A házassági agendában az Írásnak a házasságra vonatkozó teljes tanítását kell adni, mint azt nagyjából Luther is teszi fentemlített igen jó agendájában. A megfelelő kérdések és korabeli szokások alkalmazása után (itt van hely esetleges kialakult helyes pedagógiai szokások beiktatására...) házastársaknak jelenti ki a feleket és pedig az Atya, Fiú, Szentlélek nevében. Ezután — kissé rendszeresebben összefoglalva — szól tisztán az ige szavaival a következőkről: a) fundamentum status, b) mandatum Dei de hoc statu, c) de cruce huius status és d) consolatione huius status. Végül áldó imádság következik.

5. Elváltak semmiképpen nem »eskethetők«, újra, akár mindkét fél, akár csak az egyik fél elvált s bármennyire »ártatlan«. (I. Kor. 7:11. a.).

Györi János.

Hit és tudás a fakultatív vallásoktatás kérdésében

A fakultatív vallásoktatás kívánói a következő argumentációval állottak elő: *a tudás szempontjából minden hit fikció*; valamennyi formájában nem okvetlen észellenes ugyan, de érvekkel úgy mégsem bizonyítható, mint a tudomány igazságai, ezért töröltessek a kötelezően tanított tantárgyak sorából. Máskülönből olyanok, akik a hitet, nevezetesen a keresztyén hitet vallani nem tudják, tanítása folytán annak vallására kényszerítettek, ez magában véve is képmutatás és igazságtalanság. *Taníttassék tehát közoktatásunkban a tudás minden hit nélkül* s bízzuk rá a tanulókra, illetve szülőkre, hogy tudásukhoz ki milyen hitet akar még tanulni s vallani, aki éppen szükségét érzi annak, hogy tudását a hit megvilágításába állítsa. Egészen más volna, ha a keresztyénséget is úgy tanítanák, mint pl. a pogány római, vagy görög vallást, tehát nem mint hitet, hanem mint tudásanyagot; ezeknek tanításánál senkitől sem követelik meg, hogy tudásukon felül higgyen is bennük. Mivel azonban a keresztyénséget ma még így nem lehet tanítani, mert élő vallás, bízzuk ki nekik tetszésére, hogy tudását ebbe a hitbe ágyazza-e, esetleg egy másikba, vagy egyikbe sem.

Ez a külső látszatra világos, ellentmondást nem tűrő érvelés következetesen visz a gyakorlatban a fakultatív vallásoktatás bevezetésére. Vizsgáljuk csak meg, hogy ez az argumentáció minden ponton helyes-e, ill. megfelel-e a tudásról vallott mai világképünknek, melyet intelligenciánk a legmagasabb fokon vall s így el kell-e fogadnunk mindenkinék, aki nem akar tudásában elmaradottnak tekintetni;

roviden: megfelel-e annak a világnézethez, melyet ma egyetemlegesen és egyöntetűen igazságnak látunk?

A hit, a tudás, az erkölcs, a művészet az ember alapviszonyainak olyan kifejezései, melyeket egymástól elválasztani legfeljebb csak elméletben lehet, de a valóságban, a gyakorlatban — azonfelül, hogy megkülönböztethetők — egymástól radikálisan szét nem választhatók. Az ember osztatlan, egy, egész: individuum, nem lehet megosztani, részeire széthasogatni. Ha megpróbáljuk, pl. a tudást, mint alapviszonyt és ennek kifejezését megsemmisíteni, menten a hit, az erkölcs vagy a művészet formáiba bújik, de az emberi természet egészéből ki nem rekeszthető. Ugyanígy van a hittel is. Ha megpróbáljuk megsemmisíteni, negligálni vagy leválasztani, a tudás álarcában jelenik meg; ideig-óráig lehetünk annak az illúzióknak áldozatai, hogy sikerült végleg megszüntetnünk, hovatovább azonban ráébredünk, hogy csak más alakot öltött, lényegében éppúgy megvan, mint azelőtt, él, virágzik, sőt talán még jobban, mint annak előtte.

A tudás magában véve nem állhat meg, a »tisztá tudás« *tulajdonképpen illúzió*, mert ha a hitbe való ágyazottságából kiszakítjuk, maga fejleszti magából önmagának világnézetet, hitet, amely a tudás álarcában, formáiban jelenik meg, de valójában ésszel éppúgy bizonyíthatatlan, mint a többi hitek, hiszen már nem is tudás, hanem hit, miután észrevétlenül átlépte a kettő határvonalát; hogy a határvonal emez átlépése rejtetten és csak az ébren figyelő számára észrevehetően történik legtöbbször, az semmit sem változtat a határátlépés tényén... Volt idő, kb. egy fél századdal ezelőtt, beszéltek »előfeltétel nélküli« ismeretről, hitek is abban, hogy lehetséges »tisztá tudás«, mely mindenfajta hittől elválasztható és független: végeredményképpen azonban ennek lehetségessége, ill. lehetségességének állítása, vallása, már maga nem tudás, hanem világnézet, éppen olyan hit, mint lehetségességének tagadása. A hit nélküli tudás is hit, világnézeti álláspont, vallás, mely éppúgy be nem bizonyítható, az ész útján be nem látható, magától értetődő, mindenki számára evidens, mint minden más vallás tanítása, nem tudományos igazság tehát, hanem vallási követelmény, a pozitívizmus hitének állítása. Nem evidens az ész számára, jóllehet egy korszak alapmagatartása, kollektív életformája sokáig már-már az igazság illúzióját kölcsönözte neki. Ez az illúzió napjainkban szétfoszlott, minthogy szerte kellett foszlania, mert a kor alapmagatartása megváltozott, míg ha tudományos igazság lett volna, megmaradt volna ma is és mindig — legalább relative, a magasabb fokú igazság egy alkalmazott eseteképpen — igaznak.

Arról tehát nem lehet szó, hogy közoktatásunk hitnélküli »tisztá tudás« adjon, mert hiszen az előbbiek értelmében ez így egy fajta hit már (ezenfelül hitbéli álláspontnak sem mai, progresszív, hanem egy jól fél századdal elmaradó, retrográd álláspont). Csak arról lehet tehát szó, hogy közoktatásunk a tudást milyen hittel, milyen hitbe ágyazottan nyújtsa. Vagy a keresztyénség hitében, vagy a pozitívizmus hitében, vagy pedig — elvileg éppolyan jogos követel-

mény — más egyéb hitek valamelyikében? További, már gyakorlati kérdés: egy hitben-e, vagy egyszerre több hitben?

Ha a tudás szempontjából mindegyik hitet egyforma értékűnek kell tekintenünk, — hiszen egyik sem bizonyítható, akkor ebből az következne közoktatásunk gyakorlatára nézve, hogy az általa nyújtott tudás *minden hitbe egyformán és egyszerre* ágyazzassék bele. Ez azonban képtelenség volna, már csak azért is, mert nem ismerünk minden hitet, nem ismerjük a mult hiteit mind és egyforma mértékben, a jövő hiteit meg egyáltalán nem tudjuk kikövetkeztetni előre. De mégha csak a mult és a jelen ismert hiteire szorítkoznánk is, nem volna-e értelmetlen tudásunkat olyan hitbe, hitekbe ágyazni, melyeket közülünk senki, vagy csak elvéve egykettő vall? De ha mindezeket a nehézségeket túljutnánk is szerencsésen, a valóságban az ilyen közoktatás nyomán olyan szellemi anarchia következne be — ébredező és még teljesen ki nem fejlett öntudatú ifjúságunkban pedig különösképen — olyan bábeli zürzavar állna be, hogy már egymás nyelvét nem értenénk, ami pedig közoktatásunknak nemcsak eredményével, de alapfeltételeivel is elmentébe jutna: közoktatásunk így önmagát pusztítaná el.

Hit és hit között tehát valami módon értékbeli különbséget kell tennünk. Jóllehet a tudás szempontjából ilyen értékbeli különbséget nem tehetünk, meg kell találnunk azt az elvet, amelyhez mérten az egyik hitet a másikkal szemben nemcsak megkülönböztetjük, de magasabb, sőt legmagasabb értékfokra is helyezzük. Ez az elv pedig — mivel a közoktatás az állammak egyik funkciója — nem lehet más, mint amely elvre mai államunk felépül és alapozódik: a demokrácia elve.

Melyik az a hit, melyet a magyarság többsége vall? Vajjon a keresztyénség-e, a pozitívizmus, vagy valamely más hit? Ha ezt eldöntöttük, akkor következetesen adódik belőle a gyakorlat számára az a döntés, hogy a közoktatás nyújtotta tudást *a többség hitébe** ágyazzuk bele; a nagyobb kisebbség hitébe szintén beleágyazzuk fakultatíve vagy a közoktatás keretein kívül, törvényesen elismert, megengedett intézményekben és közösségekben módot nyújtva erre is.

Hogyan állapítható meg azonban, hogy a mai magyarság többsége melyik hitet vallja? A felekezeti statisztikát elfogadva, azt kellene mondanunk, hogy a mai magyarság többségi hite a keresztyénség. Ha azonban nem fogadjuk el a felekezeti statisztikát azon az indokoltnak mondható alapon, hogy jóllehet ma még kényelmes-ségből, kényszerűségből, közömbössegből, opportunitásból sokan ei-

* (Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy az itt következő fejtegetések nyilván nem egyházunk theologiai gondolatait szövegezik meg a fakultatív hitoktatás kérdésében. Egyházunk theologiai szempontból első-sorban is a keresztség jogán kívánja a kötelező hitoktatást. Cikkünk szerzője itt csak azt gondoltja végig: mi következne logikusan abból, ha a tudás, a közoktatás vagy a többségi elv szempontjait fogadnánk el kiindulásul ebben a kérdésben. Szerk.)

tűrik, hogy valamely keresztyén felekezet tagjaiul tartassanak nyilván, még talán egyházi adójukat is önként megfizetik, de lelkük valósága szerint már elszakadtak ettől a hittől, csupán nem volt alkalmuk, nem kerestek maguknak alkalmat, vagy nem használták fel eddig az alkalmat ennek nyílt dokumentálására, — ez esetben más megoldás nem maradna fenn, mint a általános, titkos szavazással minden emberöltőben újra megállapítani a magyarság többségi hitét.

Ha pedig akár a felekezeti statisztikát fogadva el, akár egy ilyen általános, titkos szavazás vezetne arra az eredményre, hogy a magyarság többségének hite ez vagy az a hit, pl. a keresztyén hit, abból nem csupán az következne gyakorlatilag, hogy vallás-oktatásunkat hagyjuk meg közoktatásunk jelenlegi kereteiben, tantárgyként tanítva azt az eddigi módon mindenkire nézve kötelezően, hanem az is, hogy a közoktatásunk nyújtotta egész tudás ebbe a hitbe ágyazzassék bele, nemcsak alsó, középf, de felső fokon is. Az eddig volt felemás helyzet megszüntetésére kell törekednünk, a többségi hit alapján, a kisebbségi hitek szabadságának biztosítása mellett, különben közoktatásunk tisztázatlan, felemás elvi alapon állva, tisztázatlan és rendezetlen lelkű értelmiséget nevel, maga is züllesztzi kulturánkat, az önállótlan és felelőtlen tömeglények civilizációjának nivójára.

Feelve végül arra az ellenvetésre, hogy a többségi hitet fogadva el közoktatásunk alapjául, olyanokat is kényszerítünk annak vallására, akik azt vallani nem tudják s nem is akarják, — csak annyit mondhatunk, hogy mindenfajta lelki erőszaktételnek ellenségei vagyunk, nem szabad semmilyen eszközt, a tudást sem egyéni buzgóságból vagy elvakultságból arra felhasználni, hogy valakit olyan hit vallására kényszerítsünk, melyet nem fogad el. De ha a magyarság az egyik hitet a maga többségi hitének, a magáénak, ezzel értékes hitnek vallotta, az nem lehet közömbös egyetlen jó magyar ember számára sem. Azzal, hogy tudását a magyarságnak ebbe a többségi hitébe ágyazzák bele, ennek a megvilágításába állítják legvégső fokon, csupán módot kap arra, hogy ezt a hitet megismerje. Viszont vaskos tévedés azt hinni, hogy egy hitnek ilyenén való megismerése szükségképen együtt jár annak a hitnek az erőszakolásával. Kisértése ez csupán, elő is fordul avatlatlan, vakhítű pedagógusoknál, de a tudás hitbeágyazottságával nem szükségképen jár együtt. A hitoktatás egyforma eséllyel nevel hitre és hitetlenségre, — vallja egy hosszú élet tapasztalása eredményeképen hazai pedagógusaink egyik legkiválóbbika. Ha nem így volna, akkor például azok, akiknek alkalmuk van teológiát tanulni, tehát hitüket a legmagasabb fokú tudatosság nyelvén is vallani, hitükben túlszárnyalnák az egyház többi tagjait. A teológiai oktatás tapasztalata pedig az, hogy sokszor hívő teológusok hitüket vszlik el, áll viszont ennek ellenkezője is, gyenge hitű, vagy kétkedő teológusok hitükben megerősödnek. A keresztyénség mult századi ellenségei kezébe a legtöbb szellemi fegyvert nem a hitetlenek természet-, vagy társadalomtudománya adta, hanem olyan teológusok, vagy teológiával is foglalkozó tudósok tudományossága, akik nem-

csak, hogy keresztyén vallásoktatásban részesültek alsó és közép fokon, de a kiknek alkalmuk volt tudásukat a legfelsőbb fokon is a keresztyén hit megvilágításába helyezni. Ez épolyan kísértése, de nem szükségképen velejárója a vallásoktatásnak és hittudománynak, mint a fanatizmus, és a tudással visszaélő, lelki erőszakot vevő vakbuzgóság.

A fakultatív vallásoktatásnak az a tervezett megoldási formája, hogy a vallásoktatás ellátóit továbbra is az állam fizeti, mint eddig, tehát anyagi értelemben a bevett vallásfelekezetek jogállását nem támadja meg, csupán a hittant tanulni nem akarókat menti fel a vallásoktatás alól, — jogilag kifogásolható. A vallásoktatásban nem részesülő gyermekek szüleinek adóiból is fedeztetik ez esetben az a vallásoktatás, melyet ők nem igényelnek. Ha nem igénylik, miért fizessék? Ha meg igénylik, miért ne lássák valami hasznát az ő gyermekeik is, legalább olyan formában, hogy a magyarság többségének hitét — annak elfogadási kényszere nélkül — megismerhesék, tudásuk ennek a megvilágításába, vagy ennek a megvilágításába is beállíttassék.

Ha a nemzet többségi hitének oktatását fakultatívá tennénk csak azért, mert a hitoktatással párosult vakbuzgóság visszaélhet vele, és végső fokon a hitbe ágyazott tudás helyett, a »tisza tudás« hitébe ágyazott tudást nyujtanánk kötelezően, az antidemokratikus magatartás lenne épen azokkal szemben, akik a magyarság többségének hitét vallják.

A kötelező hitoktatás kísérleteit (lelki erőszak, atheizmus) nem oldja meg annak fakultatívá tétele, sem eltörlése, hanem egyedül a vallásoktatás magas színvonalra emelése. Magas színvonalú vallásoktatás minden esetben kényszer és erőszak nélkül lelki hasznára lesz annak is, aki azt a hitet nem vallja, nem vallotta és nem akarja vallani. Magas pedagógiai színvonalra emelni ugyan, — igaz — minden vallás oktatását lehet, de csak a többségi hit oktatásának van meg erre nézve személyi, anyagi, hagyománybeli, társadalmi, szellemi garanciája.

Dr. Ferdinánd István.

A feloldozás kérdéséhez

Grünvalszky Károly az úrvacsora egyik lényeges tényezőjéről, a feloldozásról igen figyelemreméltó fejtegetést közölt. Ehez kívánok hozzászólni.

Grünvalszky kijelenti, hogy a mi úrvacsorázásunkban a feloldás nem jó, a kötés pedig hiányzik. Egyenesen a gonoszlélek hted-magával való visszatéréseivel azonosítja a mai ágendális és liurgikus gyakorlatunkat.

Grünvalszky állításának igazolására idézi Ágendámat s kifogásolja, hogy a feloldozásban a földön szavak hiányoznak. Igaza van, hiányoznak. De ez a hiány nem olyan fontos, hogy abból erős kö-